

PREMA EKOLOŠKOM RJEŠENJU*

Murray Bookchin

SAŽETAK

Rad polazi od hipoteze da ekološko pitanje egzistira u različitim dimenzijama već s počecima industrijske revolucije na Zapadu. Brojne rasprave o ekološkoj krizi ne uočavaju bitnu crtu ovoga pitanja: danas je propadanje okoline direktno povezano s propadanjem postojećih socijalnih struktura (poljoprivrede, industrije, grada, itd.). Propadanje okoline i ekološka katastrofa ne mogu se otkloniti programima zaštite prirode već samo dalekosežnim promjenama u društvenom razvoju i odnosu čovjeka prema čovjeku. Društvo vlasništva, dominacije, hijerarhije i država u svim svojim oblicima nespojivi su na duži period s opstankom biosfere. S druge strane, primjena ekoloških principa na rekonstrukciju društva otvara nove mogućnosti za izgradnju decentralizirane zajednice, modelirane prema mjeri čovjeka i s novim tehnološkim i energetske obrascima u proizvodnji i potrošnji.

Zabrinutost širokih slojeva propadanjem i zagađenjem okoline nije se javilo po prvi put tek krajem šezdesetih godina, niti je što se toga tiče ovo jedini odgovor našeg stoljeća. Zagađenje zraka, zagađenje vode, kvarenje prehrane i drugi problemi okoline već odavno postoje kao javna pitanja, još od starih vremena kada su predodžbe o bolestima okoline bile daleko prihvaćenije no danas. Sva su ta pitanja ponovo izbila na površinu s industrijskom revolucijom — periodom koji je bio obilježen nicanjem gradova, rastom sistema tvornica kao i zagađenjem zraka i vodenih tokova bez presedana.

Danas se situacija drastično mijenja i to brzinom koja predskazuje katastrofu čitavog živog svijeta. Ono što se jasno ne shvaća u mnogim javnim diskusijama o današnjoj ekološkoj krizi jest da se promijenila sama priroda problema, da je propadanje okoline direktno povezano s propadanjem postojeće socijalne strukture. Nije u pitanju jednostavno određena nesavjesnost ili dati spektar otrovnih tvari, već prije sama struktura moderne poljoprivrede, industrije i grada. Iz toga slijedi da propadanje okoline i ekološka katastrofa ne mogu biti otklonjeni jedino umnožavanjem programa poput »kontrola zagađenosti«, koji se odnose na izvore prije nego na si-

* Toward an ecological solution. Prevedeno iz knjige M. Bookchin: Ecology and revolutionary thought (Times Change Press, New York, 1970.)

steme. Da bi bilo usporedivo s problemom, rješenje mora povlačiti za sobom dalekosežne razvojne promjene u društvu i odnosu čovjeka prema čovjeku.

I

Da bismo razumjeli enormnost ekološke krize i temeljitost transformacije koju zahtijeva, pogledajmo ukratko »problem zagađenja« kakav je postojao prije nekoliko decenija. Tokom tridesetih godina zagađenje je bilo prvenstveno senzacionalistička tema, problem otvorenog novinarstva kakvo predstavlja »100 milijuna zamoraca« Kalleta i Schlinka.

Takav tip senzacionalističke literature postoji još uvijek u izobilju i nalazi željno tržište među »potrošačima«, to jest među publikom koja traži osobna i zakonska rješenja problema zagađenosti. Njihov vrhovni svećenik je Ralph Nader, energičan mlad čovjek koji je oštroumno povezao tradicionalni senzacionalizam sa sigurnom formom novoljevičarskog aktivizma. U stvari, Naderova žestina pripada drugom periodu historije, pošto je veličina problema zagađenosti nadrasla najpretjeranije proračune iz tridesetih godina. Novi zagađivači nisu više »otrovi« u općeprihvaćenom smislu riječi, već pripadaju problemima ekologije, a ne samo farmakologije, te nisu prikladni za legislativnu pomoć.

Ono s čime se danas suočavamo nisu pretežno posebni, brzo rastvarajući otrovi koji su alarmirali raniju generaciju, već dugovječni karcinogeni i mutageni agensi poput radioaktivnih izotopa i kloridnih ugljikovodika. Ti agensi postaju dio same anatomije pojedinca ulazeći u njegovu strukturu kostiju, tkiva i naslaga sala. Njihova disperzija je toliko opća da postaju dio anatomije okoline. Oni će biti u nama i oko nas u vremenima koja dolaze, u mnogim slučajevima još generacijama. Njihovo otrovno djelovanje je češće kronično nego akutno; smrtonosni i mutacijski elementi koje proizvode u pojedincu bit će vidljivi tek za mnogo godina. Opasni su i u malenim a ne samo velikim količinama; stoga ih nije moguće primijetiti ljudskim osjetilima, a u mnogim slučajevima čak ni konvencionalnim metodama analize. Oni ne nanose štetu samo nekim pojedincima već ljudskoj vrsti u cjelini i svim ostalim oblicima života.

Ništa manje alarmantna je činjenica da smo prinuđeni drastično revidirati naše tradicionalne predodžbe o tome što predstavlja »zagađivač« okoline. Prije nekoliko godina predstavljalo bi apsurd označiti ugljični dioksid i toplinu kao »zagađivače« u uobičajenom smislu riječi. Ipak, oba ova slučaja mogu se svrstati među najozbiljnije izvore buduće ekološke neravnoteže koji predstavljaju prijetnju životu planete. Kao rezultat izgaranja u industriji i domaćinstvu, količina ugljičnog dioksida u atmosferi povećana je za otprilike 25% u posljednjih 100 godina, postotak koji se lako može udvostručiti do kraja stoljeća. Već se naširoko diskutiralo o poznatom »efektu staklenika« koji će izazvati sve veća količina plina: pretpostavlja se mogućnost da će plin zaustaviti rasplinjavanje zemljine topline u svemiru uzrokujući povišenje temperature te topljenje polarnih ledenih kapa što će rezultirati plavljenjem prostranih obalnih područja. Termalna polucija,

koja je uglavnom rezultat tople vode ispuštene iz nuklearnih i konvencionalnih centrala ima katastrofalne posljedice na ekologiju jezera, rijeka i estuarija. Povišenje temperature vode ne šteti samo fiziološkim i reproduktivnim aktivnostima riba; ona također pospješuje naglo cvjetanje algi koje su postale vrlo opasan problem vodenim putovima.

U ekološkoj krizi s kojom se danas suočavamo na kocki je sama sposobnost zemlje da održi razvijene forme života. Kriza se oblikuje ogromnim povećanjem »tipičnih« oblika zagađenja zraka i vode; uspinjućom akumulacijom otpadaka koji se ne rastvaraju, olovnog taloga, pesticidnih ostataka i otrovnih dodataka u hrani; ekspanzijom gradova u široke urbane pojaseve; povećanim brojem stresova zbog prenapučenosti, buke i žvrljenja u masi; neodgovornim rovanjem zemlje što je rezultat rudarskih poduhvata, sječe šuma i spekuliranja nekretninama. Rezultat svega toga jest da je zemlja za nekoliko dekada opljačkana u mjeri nečuvenoj u čitavoj historiji ljudskog bivanja na planeti.

Konačno, složenost i raznolikost života koja je karakterizirala biološku evoluciju kroz mnogo milijuna godina zamijenjena je jednostavnijom, više sintetičkom i rastućom istovrsnom okolinom. Odvojeno od bilo kakvih estetskih razmatranja, uklanjanje te složenosti i raznolikosti može se pokazati kao najozbiljnija od svih šteta. Suvremeno društvo doslovce uništava djelo organske evolucije. Ako se taj proces nesmanjeno nastavi, zemlja može biti reducirana na razinu biotičke jednostavnosti na kojoj čovječanstvo — čija dobrobit duboko ovisi o složenim lancima hrane u tlu, na površini zemlje i oceanima — neće više moći da se održi kao životinjska vrsta sposobna za život.

II

Posljednjih godina pojavio se tip biološkog »hladnog ratnika« koji ekološku krizu pokušava locirati u tehnologiju i rast stanovništva, lišavajući je time eksplozivnog socijalnog sadržaja. Iz te je perspektive proizašla nova verzija »prvobitnog grijeha« u kojoj oruđe i strojeve pojačane seksualno neodgovornim ljudima složno pustoše zemlju. Po toj argumentaciji i tehnologija i seksualna neodgovornost moraju biti — ako ne dobrovoljno tada pomoću božanske institucije nazvane državom.

Naivnost ovog pristupa bila bi smiješna da nema njegovih kobnih implikacija. Historija je poznavala mnoge različite oblike oruđa i strojeva od kojih su neke očigledno štetne za dobrobit ljudi i prirodni svijet, dok su druge jasno poboljšavale uvjete čovjeka i ekologiju nekog područja. Bilo bi apsurdno smjestiti u istu rubriku plug i mutagene defolijante (kemikalije koje uzrokuju opadanje lišća, op. prev.), stroj za tkanje i automobil, kompjutore i rakete. Gore od toga, bilo bi krajnje varljivo baviti se tim tehnologijama u socijalnom vakumu.

Tehnologije ne sadrže isključivo uređaje koje ljudi koriste da bi posredovali u njihovom odnosu s prirodnim svijetom, već i stavove povezane s tim uređajima. Stavovi su izrazito društveni produkti, rezultat društvenih odnosa koje ljudi međusobno uspostavljaju. Nedvojbeno je potrebno reor-

ganiziranje i ponovno razvijanje tehnologije prema ekološki određenim principima, a ne nepromišljeno osuđivanje tehnologije kao takve. Potrebna nam je ekotehnologija koja će omogućiti harmoniju društva s prirodnim svijetom.

Jednaka pretjerana simplifikacija prisutna je u neomaltuzijanskom alarmu oko rasta populacije. Redukcija rasta populacije isključivo na omjer između broja rođenih i broja umrlih zasjenjuje mnogo složenih socijalnih faktora koji su u vezi s obje statistike. Povećan ili smanjen broj rođenih nije isključivo biološka činjenica kao ni povećan ili smanjen broj umrlih. Oba ta broja ovisna su o utjecajima ekonomskog položaja pojedinca, prirodi porodične strukture, vrednotama društva, položaju žena, odnosu prema djeci, kulturi društva itd. Promjena u svakom pojedinačnom faktoru djeluje na ostatak u stvaranju statističkih podataka koje nazivamo »broj rođenih« i »broj umrlih«. Odvojeno od tako apstraktnih omjera, porast broja populacije lako se može upotrijebiti za podupiranje autoritarnih kontrola i konačno totalitarnog društva, posebno ako se kao izlika upotrijebi neomaltuzijanska propaganda i poraz dobrovoljne kontrole rađanja. Dokazujući da prinudne mjere u kontroli rađanja i proračunata politika ravnodušnosti prema gladi mogu biti neophodne za stabiliziranje svjetske populacije, neomaltuzijanci već stvaraju klimu mišljenja koja će učiniti društveno mogućom genocidnu politiku i autoritarne institucije.

Krajnje je ironično da je prinuda, tako jasno upletena u neomaltuzijansko shvaćanje, zadobila istaknuto mjesto u javnoj diskusiji o ekologiji — jer korijeni ekološke krize leže upravo u prinuđivačkoj bazi modernog društva. Predodžba da čovjek mora dominirati nad prirodom proizlazi direktno iz dominacije čovjeka nad čovjekom. Patrijarhalna porodica mogla je usaditi sjeme dominacije u primarne odnose čovječastva; klasični rascjep između duha i stvarnosti — u stvari, mišljenja i rada — mogla ju je jačati; anti-naturalistički utjecaj kršćanstva mogao je težiti njenom rastu, ali tek pošto su se organski društveni odnosi, bili oni plemenski, feudalni ili seoski po formi, rastvorili u tržišne odnose, sama planeta svedena je na resurs za eksploataciju.

Ta stoljetna tendencija nalazi svoj najintenzivniji razvoj u modernom kapitalizmu, društvenom poretku u cijelosti uređenom po maksimi »proizvodnja zbog proizvodnje«. Zbog svoje urođene natjecateljske prirode, buržoasko društvo ne samo da huška ljude jedne protiv drugih već i čovječanstvo protiv prirodnog svijeta. Kao što su ljudi pretvoreni u robu tako je i svaki dio prirode pretvoren u robu, resurs koji se može neodgovorno pretrađivati i prodavati. Jedna za drugom čitave kontinentalne oblasti pretvorene su u tvornice, a gradovi, u centre trgovine. Liberalni eufemizmi za te neukrašene nazive su »rast«, »industrijsko društvo« i »problemi grada«. Bez obzira na kojem su jeziku opisani, ti fenomeni imaju korijenje u dominaciji čovjeka nad čovjekom.

S razvojem tehnologije maksima »proizvodnja zbog proizvodnje« nalazi dopunu u »potrošnja zbog potrošnje«. Fraza »potrošačko društvo« dovršava opis sadašnjeg društvenog poretka kao »industrijskog društva«. Mass-media kroje potrebe da bi stvorile opću potražnju za potpuno besko-

risnim robama, od kojih je svaka pažljivo udešena tako da se poslije određenog vremenskog perioda kvari. Osiromašenje ljudskog duha od strane tržišta paralelno je osiromašenju zemlje od strane kapitala. Liberalna tendencija da se izjednači tržište s ljudskim potrebama i kapital s tehnologijom, predstavlja proračunato skretanje koje neutralizira društvene pritiske ekološke krize.

Strateški omjer u ekološkoj krizi ne predstavlja brojka populacije Indije već stupanj proizvodnje SAD, zemlje koja proizvodi više od 50% svjetskih roba. I ovdje liberalni eufemizmi poput »obilje« sakrivaju kritički pritisak iskrene riječi »rasipanje«. Golelim dijelom industrijskog kapaciteta usmjerenog na ratnu produkciju, Sjedinjene Američke Države doslovno gase zemlju razbijajući ekološke spone koje su od vitalnog značaja za ljudski opstanak. Ako se pokaže da su sadašnje industrijske projekcije točne, u posljednjih 30 godina ovog stoljeća proizvodnja električne energije će se peterostruko povećati i to bazirane uglavnom na nuklearnim gorivima i ugljenu. Nepotrebno je opisivati golemi teret radioaktivnih i drugih otpadaka koje će to povećanje unijeti u prirodnu ekologiju zemlje.

Ni u bližoj perspektivi taj problem nije manje zabrinjavajući. U slijedećih pet godina drvna proizvodnja u cjelini može se povećati za 20%; proizvodnja papira 5%; kutija za sklapanje 3% godišnje; limenki 4—5% godišnje; plastike (koja danas čini 1—2% gradskog otpada) 7% godišnje. Zajedno, ove su industrije odgovorne kao najozbiljniji zagađivači okoline. Savršeno neosjetljiv karakter moderne industrijske aktivnosti možda se najbolje može ilustrirati padom broja pivskih boca koje se vraćaju (i ponovo upotrebljavaju) sa 54 milijarde 1960. godine na 26 milijardi danas. Njihovo mjesto su preuzele »nepovratne boce« (čiji je broj u istom periodu porastao sa 8 na 21 milijardu) i limenke (porast sa 38 na 53 milijarde). Naravno da nepovratne boce i limenke predstavljaju ogroman problem u uklanjanju krutih otpadaka ali se bolje prodaju.

Moguće je da planeta, shvaćena kao hrpa minerala, može podnijeti ovo bezumno povećanje produkcije smeća. Zemlja, shvaćena kao složena mreža života, zasigurno ne može. Jedino je pitanje može li zemlja preživjeti ovo pljačkanje dovoljno dugo da bi čovjek zamijenio sadašnji destruktivni socijalni sistem humanim, ekološki orijentiranim društvom.

Apokaliptički ton koji karakterizira mnogobrojne ekološke radove iz prošle dekade ne bi se smio uzimati olako. Svjedoci smo kraja svijeta, iako ostaje upitno da li je taj svijet odavno utvrđen društveni poredak ili zemlja, kao živ organizam. Ekološka kriza s njenom prijetnjom propašću čovječanstva, razvijala se srazmjerno s napretkom tehnologije i njenih obećanja obilja, dokolice i materijalne sigurnosti. Obje teže k istom cilju; u trenutku kada je doveden u pitanje i sam opstanak čovjeka, mogućnost njegovog udaljavanja iz lanca dominacije, materijalne oskudice i mukotrpnog rada nije nikada obećavala više. Sama tehnologija koja je upotrebljavana za pljačkanje planete može se sada umjetnički i racionalno prestrojiti da bi planeta procvjetala.

Nije dovoljno samo prevazići buržoasko društvo već i dugotrajno nasljeđe društva vlasništva: patrijarhalnu porodicu, grad, državu — uistinu,

historijske raskorake koji su odvojili um od osjećajnosti pojedinca od društva, grad od sela, rad od igre, čovjeka od prirode. Duh spontanosti i raznolikosti koji dozvoljava ekološko shvaćanje prirodnog svijeta, sada se mora usmjeriti k revolucionarnoj promjeni i utopijskoj rekonstrukciji društva. Društvo vlasništva, dominacija, hijerarhija i država, u svim svojim oblicima, potpuno se nespojivi s opstankom biosfere. Ili je ekološka akcija revolucionarna akcija ili ne predstavlja ništa. Svaki pokušaj reforme društvenog poretka koji samom svojom prirodom suprotstavlja čovječanstvo svim silama života velika je varka koja služi isključivo kao sigurnosni ventil za postojeće institucije.

S druge strane, primjena ekoloških principa na rekonstrukciju društva otvara potpuno nove mogućnosti imaginaciji i stvaralaštvu. Gradovi moraju biti decentralizirani da bi služili interesima kako prirodne tako i socijalne ekologije. Urbani gigantizam nije razoran samo za zemlju, zrak, vodu i lokalnu klimu, već i za ljudski duh. Dosegavši granice u megalopolisu — gradskom rastegnuću koje se najbolje može opisati kao »ne-grad« — grad mora biti zamijenjen brojnim, raznolikim, zaokruženim zajednicama od kojih bi svaka bila izmjerena prema ljudskim dimenzijama i kapacitetu svog ekosistema. Tehnologija mora biti stavljena u službu smislenih ljudskih potreba s proizvodnjom procijenjenom tako da omogućava pažljivo recikliranje otpadaka u okolini.

Sa zajednicom i njenom tehnologijom modeliranom prema ljudskoj mjeri bilo bi moguće izgraditi nove raznolike energetske obrasce: kombiniranu upotrebu solarne energije, snage vjetra i razboritog korišćenja fosilnog i nuklearnog goriva. U takvom decentraliziranom društvu može se očekivati da novi osjećaj plemenskog i neposredni odnosi zamijene birokratske institucije vlasničkog društva i države. Zemlja bi se dijelila komunalno, u novom duhu harmonije između čovjeka i čovjeka kao i između čovjeka i prirode.

Na početku 19. stoljeća ova slika novog slobodnog društva bez države bila je u najboljem slučaju daleka vizija, humanistički ideal koji su revolucionari opisivali kao komunizam ili anarhizam, a njihovi protivnici kao utopiju. Na prijelazu jednog stoljeća u drugo napredak tehnologije sve više približava ovu viziju carstva mogućnosti. Ekološka kriza kasnog 20. stoljeća pretvorila je sada mogućnost njegovih ranih dekada u strašnu nužnost. Ne samo da je čovječanstvo spremnije nego ikad u historiji za ostvarenje te vizije — činjenica koju je otkrio tribalizam omladinske kulture — nego o njenoj realizaciji zavisi sama egzistencija čovječanstva u godinama koje su preostale.

Možda je najznačajnija Marxova poruka iz prošlog stoljeća, njegov koncept da čovječanstvo mora razviti sredstva za ostanak da bi moglo živjeti. Danas je razvoj fleksibilne, neograničene tehnologije u potpunosti pokrenuo ovaj koncept. Nalazimo se na rubu društva bez oskudice, društva koje konačno može udaljiti materijalnu nestašicu i dominaciju kao ljudsko stanje. Možda je najvažnija poruka ekologije koncept po kojemu čovjek mora svladati uvjete života da bi preživio.

Tokom pobune iz svibnja-lipnja 1968. godine francuski studenti su o-sjetili novu jednadžbu u ljudskim odnosima kada su napisali zahtjev: »Budite realistični! Učinite nemoguće!« Ovom zahtjevu mladi Amerikanci koji se suočavaju sa slijedećim stoljećem, mogu dodati još ozbiljnije: »Ako ne učinimo nemoguće, bit ćemo suočeni s nezamislivim«.

Prevela Mirjana Oklobdžija

**Murray Bookchin:
Toward an Ecological Solution**

SUMMARY

The article begins by stating the hypothesis of ecological issue existing in the West in various dimensions from the beginning of the industrial revolution. Numerous discussions concerning the ecological crisis do not take account of an important feature of the issue: the deterioration of the environment is directly connected with the destruction of existing social structures (agriculture, industry, city, etc.) The deterioration of the environment and ecological catastrophe cannot be averted by programmes of the protection of the environment, but only by long-reaching changes within social development and interpersonal relations. The society of ownership, of domination, of hierarchy and state in all its forms are irreconcilable with the existence of the biosphere in a long-term perspective. On the other hand, an application of ecological principles to the reconstruction of the society opens new possibilities for the establishment of a decentralized community, modelled after humane criteria, while equipped with new technological and energy patterns in the production and consumption.

Translated by
K. Tomaševski